مبانی دینی قانون اساسی
جمهوری اسلامی ایران

www.ketab.ir

www.ketab.ir

سرشناسه: ملک‌زاده، محمد، ۱۳۵۰ ـ
عنوان قراردادی: ایران. قانون اساسی (جمهوری اسلامی)
عنوان و نام پدیدآور: مبانی دینی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران / تألیف محمد ملک‌زاده
مشخصات نشر: تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: ۵۴۸ ص.
فروست: مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ۷۷۳. حقوق سیاسی؛ ۲۷.
شابک: ۸۸۰۰۰ ریال: ۹ـ۵۲۵ـ۴۱۹ـ۹۶۴ـ۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع: ایران ـ قانون اساسی (جمهوری اسلامی).
موضوع: ایران ـ قانون اساسی (فقه).
شناسه افزوده: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
رده‌بندی کنگره: ت ۱۳۹۰ ۸ ی/۵۱۳۶۸/KMH ۲۰۶۴
رده‌بندی دیویی: ۳۴۲/۵۵۰۲۳
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۰۷۲۸۹

انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: مبانی دینی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

تألیف: محمد ملک‌زاده

نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ قیمت: ۸۸۰۰ تومان

حروف‌چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹ـ ۵۲۵ ـ ۴۱۹ ـ ۹۶۴ ـ ۹۷۸

ISBN 978-964-419-525-9

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبروی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۱۹۵۴،
مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.ir

www.ketab.ir

این اثر یکی از موضوعات «طرح تدوین تاریخ انقلاب اسلامی» است که در مرکز اسناد انقلاب اسلامی تهیه شده و کلیه حقوق آن برای مرکز محفوظ می‌باشد.

www.ketab.ir

www.ketab.ir

فهرست مطالب

مقدمه ۲۱

پیشگفتار ۲۵

فصل اول:

مرحله‌ی تدوین و تصویب قانون اساسی ۲۹

شیوه‌های مختلف شکل‌گیری قانون اساسی ۳۱

الف) وضع قانون اساسی از طریق مجلس مؤسسان ۳۲

ب) وضع قانون اساسی از طریق رفراندوم ۳۲

شیوه‌ی تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۳۳

یکم: سیر تهیه و تنظیم و تصویب قانون اساسی سال ۱۳۵۸ ..... ۳٤

الف) تهیه‌ی طرح پیش‌نویس ۳٤

ب) بررسی طرح پیش‌نویس از سوی متخصصان شرع ۳۵

ج) بررسی نهایی و تصویب اصول قانون اساسی ۳۷

۱ـ عرضه‌ی طرح پیش‌نویس به افکار عمومی ۳۸

۲ـ تشکیل کمیسیون‌های تخصصی خبرگان ۳۸

۳ـ مرحله‌ی رسیدگی و تصویب نهایی خبرگان ۳۹

٤ـ رفراندوم قانون اساسی ۳۹

دوم: بازنگری یا تدوین و تصویب قانون اساسی سال ۱۳٦۸ ..... ٤۰

فصل دوم:

مقدمه‌ی قانون اساسی ٤۷

www.ketab.ir

معیارهای دینی مقدمه‌ی قانون اساسی ۵۷
یکم: تشکیل حکومت اسلامی بر پایه‌ی ولایت‌فقیه..... ۵۸
دوم: طرح اقتصاد اسلامی ۵۸
سوم: رویکرد دینی به زن و توجه و تأکید به بنیان خانواده..... ۶۰
چهارم: تجهیز نیروهای دفاعی کشور براساس ایمان و اعتقادات اسلامی ۶۰
پنجم: تأسیس نظام قضایی بر پایه‌ی عدل اسلامی..... ۶۱
ششم: وظایف و تکالیف دولت در ایجاد و تثبیت جامعه‌ی اسلامی..... ۶۲
هفتم: وسایل ارتباط جمعی در خدمت اشاعه‌ی فرهنگ دینی و روند تکاملی انقلاب اسلامی ۶۳
هشتم: خاتمه‌ی مقدمه با الهام از آیه‌ی پنجم سوره‌ی قصص ۶۳

فصل سوم:
ویژگی‌ها و اصول کلی نظام اسلامی (شرح و تحلیل مبانی دینی اصول یک الی چهارده) ۶۵
گفتار یکم: نوع حکومت (جمهوری اسلامی)..... ۶۷
الف) ضرورت تشکیل حکومت در اسلام ۶۷
۱ـ ماهیت قوانین اسلام ۶۸
۲ـ سنت و روش پیامبر در تشکیل حکومت..... ۶۹
۳ ـ وجود آیات و روایات فراوانی که بر لزوم تشکیل حکومت دلالت دارند..... ۶۹
ب) نوع حکومت در اسلام ۶۹
۱ـ حاکم ۷۰
۲ـ مردم ۷۱
۱ـ۲ـ جمهوری‌بودن نظام ۷۲
۲ـ۲ـ اسلامی‌بودن نظام ۷۳
گفتار دوم: مبانی عقیدتی و جهان‌بینی توحیدی حکومت ۷۶

www.ketab.ir

بند اول ـ ایمان به خدای یکتا ۷۷
بند دوم ـ ایمان به وحی و بعثت انبیا ۷۸
بند سوم ـ ایمان به معاد ۸۰
بند چهارم ـ عدالت الهی در خلقت و تشریع ۸۱
۱ـ عدالت در تکوین ۸۲
۲ـ عدالت در تشریع ۸۳
بند پنجم ـ امامت و رهبری ۸٤
بند ششم ـ اصل کرامت و آزادی توأم با مسئولیت انسان ۸۷
۱ـ کرامت انسان در نظام جمهوری اسلامی ۸۸
۲ـ مبانی دینی کرامت انسانی ۹۰
۳ـ رابطه‌ی کرامت و آزادی ۹۳
گفتار سوم: تبیین وظایف و سیاست‌های کلی دولت اسلامی ۹۵
وظایف و سیاست‌های کلی دولت اسلامی ۹٦
بخش اول: وظایف و سیاست‌های اخلاقی ـ فرهنگی ۹۷
الف) سیاست‌های اخلاقی ۹۷
ب) سیاست‌های فرهنگی و آموزشی ۹۹
بخش دوم ـ وظایف و سیاست‌های اجتماعی ۱۰۰
بخش سوم ـ وظایف و سیاست‌های اداری ۱۰۲
گفتار چهارم: ضرورت انطباق کلیه‌ی قوانین و مقررات با موازین اسلامی ۱۰۳
قوانین قابل اجرا در جامعه‌ی اسلامی ۱۰۳
نقص قوانین بشری ۱۰۵
گفتار پنجم: حاکمیت ولی فقیه جامع‌الشرایط در عصر غیبت ۱۰۷
طرح موضوع ولایت فقیه ۱۰۷
بخش اول: پیشینه‌ی موضوع ولایت‌فقیه ۱۰۸
شیخ مفید (۳۳۳ – ٤۱۳ ق) ۱۱۰

www.ketab.ir

شیخ طوسی (۳۸۵-۴۶۰ ق) ۱۱۱
قطب‌الدین راوندی (متوفی ۵۷۳ ق) ۱۱۲
محمد بن ادریس حلی (۵۴۳ – ۵۹۸ ق) ۱۱۳
محقق حلی (۶۰۲ – ۶۷۲ ق) ۱۱۴
علامه حلی (۶۴۸ – ۷۲۶ ق) ۱۱۶
شهید اول (۷۳۶ – ۷۸۶ق) ۱۱۷
فاضل مقداد (م ۸۲۹ ق) ۱۱۸
احمد بن فهد حلی اسدی (۷۵۷ – ۸۴۱ ق) ۱۱۹
محقق کرکی (۸۶۸ – ۹۴۰ ق) ۱۲۰
شهید ثانی (۹۱۱ – ۹۶۶ ق) ۱۲۱
محقق اردبیلی (م ۹۹۳ ق) ۱۲۱
فیض کاشانی (م ۱۰۹۱ ق) ۱۲۲
شیخ جعفر کاشف‌الغطاء (۱۱۵۴ – ۱۲۲۸ ق) ۱۲۳
میرزای قمی (۱۱۵۱ – ۱۲۳۲ ق) ۱۲۴
ملا احمد نراقی (م ۱۲۴۵ ق) ۱۲۴
میرفتاح حسین مراغی (م ۱۲۵۰ق) ۱۲۵
محمدحسن نجفی صاحب‌جواهر (م ۱۲۶۶ ق) ۱۲۵
شیخ مرتضی انصاری (۱۲۱۴ – ۱۲۸۱ ق) ۱۲۶
سیدمحمد آل بحرالعلوم (م ۱۳۲۶ ق) ۱۲۷
علامه نائینی (۱۲۷۶ – ۱۳۵۵ ق) ۱۲۷
شیخ عبدالله مامقانی (۱۲۹۰ – ۱۳۵۱ ق) ۱۲۸
سیدمحمدحسین بروجردی (۱۲۹۲ – ۱۳۸۰ ق) ۱۲۸
ملاحبیب‌الله شریف کاشانی ۱۲۹
محمدحسین کاشف‌الغطاء (م ۱۳۶۸ ق) ۱۲۹
امام خمینی (م ۱۴۰۹ ق) ۱۳۰

www.ketab.ir

بخش دوم: مفهوم ولایت مطلقه‌ی فقیه ۱۳۱
بخش سوم: مبانی دینی ولایت‌فقیه ۱۳۳
الف) مبانی عقلی ولایت‌فقیه ۱۳۳
ب) مبانی نقلی ولایت‌فقیه ۱۳۶
گفتار ششم: مبانی دینی حاکمیت ملت ۱۴۴
بخش اول: انتخابات ۱۴۴
مبانی دینی پذیرش رأی ملت ۱۴۵
۱ـ دلیل عقل ۱۴۵
۲ـ قاعده‌ی سلطنت ۱۴۶
۳ـ اصل خلافتِ انسان ۱۴۶
۴ـ بیعت ۱۴۷
اعتبار رأی اکثریت ۱۴۷
بخش دوم: شورا ۱۴۹
شورا از منظر کتاب و سنت ۱۵۰
قلمرو شورا ۱۵۲
گفتار هفتم: اهرم نیرومند کنترل جمعی در جامعه‌ی اسلامی ۱۵۳
مسئولیت متقابل همگانی، عامل بقای جامعه ۱۵۳
ادله وجوب امر به معروف و نهی از منکر ۱۵۴
۱ـ نظارت متقابل مردم بر یکدیگر ۱۵۷
۲ـ نظارت دولت بر مردم ۱۵۸
۳ـ نظارت مردم بر دولت ۱۵۸
گفتار هشتم: آزادی، استقلال و حفظ تمامیت ارضی جامعه‌ی اسلامی ۱۶۰
الف) آزادی ۱۶۱
ب) استقلال ۱۶۲
ج) وحدت ۱۶۳
د) تمامیت ارضی ۱۶۴

www.ketab.ir

گفتار نهم: پاسداری از جایگاه و قداست خانواده ۱۶۵
گفتار دهم: اتحاد ملل اسلامی ۱۶۷
امت واحده‌ی اسلامی ۱۶۷
مفهوم امت و اقسام آن ۱۶۷
حقیقت اسلام ۱۶۹
وحدت امت اسلامی ۱۷۰
وظیفه‌ی دولت اسلامی ۱۷۰
گفتار یازدهم: دین و مذهب رسمی ایران ۱۷۱
مذهب و نظام‌های سیاسی ۱۷۱
۱ـ نظام‌های سیاسی غیردینی ۱۷۱
۲ـ نظام‌های اسماً مذهبی ۱۷۲
۳ـ نظام‌های سیاسی دینی با رسمیت کامل دین و مذهب در تمام شئون ۱۷۲
گفتار دوازدهم: اقلیت‌های دینی ۱۷۴
اقسام مذاهب در قانون اساسی ۱۷۴
۱ـ مسلمانان شیعه‌ی دوازده امامی ۱۷۵
۲ـ مسلمانان شیعه‌ی غیر اثناعشری و اهل سنت ۱۷۵
۳ـ زرتشتیان و یهودیان و مسیحیان ۱۷۶
۴ـ سایر غیرمسلمانان و غیر اهل کتاب ۱۷۷
اقلیت‌های دینی در قرآن ۱۷۷
گفتار سیزدهم: سایر غیرمسلمانان ۱۸۰
جایگاه سایر غیرمسلمانان (غیر اهل کتاب) در جامعه‌ی اسلامی ۱۸۰
اصل نخستین در برخورد با غیرمسلمانان ۱۸۱
۱ـ دعوت به صلح ۱۸۱
۲ـ عدم اجبار در پذیرش دین ۱۸۱
۳ـ توصیه به نیکی با غیرمتجاوزان ۱۸۲

www.ketab.ir

فصل چهارم:

زبان، خط، تاریخ و پرچم رسمی کشور(مشخصات ظاهری نظام جمهوری اسلامی) (اصول پانزدهم الی هجدهم) ۱۸۵
گفتار اول: زبان و خط رسمی جمهوری اسلامی ایران ۱۸۷
گفتار دوم: توجه به فراگیری زبان قرآن، علوم و معارف اسلامی ۱۸۸
گفتار سوم: تاریخ اسلامی ایران ۱۸۹
گفتار چهارم: پرچم جمهوری اسلامی ایران ۱۹۱

فصل پنجم:

حقوق ملت (اصول نوزدهم الی چهل‌ودوم) ۱۹۳
گفتار اول: مساوات در برابر قانون و رفع تبعیض ۱۹۵
اندیشه‌ی مساوات در گذر تاریخ ۱۹۵
برابری انسان‌ها از دیدگاه اسلام ۱۹۶
گفتار دوم: رعایت حقوق زنان ۱۹۸
جایگاه زن در اسلام ۱۹۹
حقوق اجتماعی زن در اسلام ۲۰۰
مسئله‌ی نقصان سهم‌الارث زنان نسبت به مردان ۲۰۱
مسئله‌ی حجاب و عفاف زن ۲۰۱
گفتار سوم: مصونیت حقوق اولیه انسان‌ها ۲۰۳
ضرورت امنیت در جامعه ۲۰۳
امنیت جان و حیات ۲۰۴
امنیت مال ۲۰۵
امنیت عرض و آبرو ۲۰۶
گفتار چهارم: آزادی عقیده و حدود آن ۲۰۷
حد آزادی عقیده ۲۰۹
گفتار پنجم: آزادی مطبوعات و حدود آن ۲۰۹

www.ketab.ir

گفتار ششم: ممنوعیت تجسس ۲۱۱
گفتار هفتم؛ آزادی احزاب و حدود آن ۲۱۲
آزادی فعالیت حزب در اسلام..... ۲۱۳
آزادی اقلیت‌های دینی..... ۲۱٤
گفتار هشتم: آزادی اجتماعات و حدود آن ۲۱۵
گفتار نهم: آزادی انتخاب شغل و حدود آن ۲۱۷
گفتار دهم: تأمین اجتماعی و جایگاه آن در جامعه‌ی اسلامی..... ۲۱۸
گفتار یازدهم: گسترش تعلیم و تربیت در جامعه‌ی اسلامی..... ۲۲۱
گفتار دوازدهم: تأمین مسکن شهروندان ۲۲۲
گفتار سیزدهم: ممنوعیت توقیف و تبعید غیرقانونی افراد ۲۲۳
گفتار چهاردهم: حق دادخواهی ۲۲٤
گفتار پانزدهم: رعایت حقوق طرفین دعوی ۲۲٦
گفتار شانزدهم: قانون مجازات اسلامی ۲۲۷
گفتار هفدهم: ممنوعیت اضرار به غیر ۲۳۳
گفتار هجدهم: حق تابعیت ۲۳۵

فصل ششم:

اقتصاد و امور مالی(اصول چهل‌وسوم الی پنجاه‌وپنجم)..... ۲۳۹
گفتار اول: استقلال اقتصادی و جلوگیری از سلطه‌ی اقتصادی بیگانگان ۲٤۱
گفتار دوم: تدوین اقتصاد جامعه در چارچوب موازین شرعی..... ۲۵۱
گفتار سوم: انفال در اختیار حکومت اسلامی ۲۵٦
گفتار چهارم: مالکیت شخصی و حدود آن..... ۲۵۹
گفتار پنجم: عدالت اقتصادی ۲٦۳
گفتار ششم: بازپس‌گیری ثروت‌های نامشروع ۲٦٦
گفتار هفتم: حفاظت از محیط زیست ۲٦۷
گفتار هشتم: مالیات و حدود آن ۲۷۱
گفتار نهم: تنظیم و توزیع درآمد ملی و نظارت بر حسن اجرای آن ۲۷۳

www.ketab.ir

فصل هفتم:

حق حاکمیت ملت و قوای ناشی از آن(اصول پنجاه‌وششم الی شصت‌ویکم)..... ۲۷۷
گفتار اول: حاکمیت مطلقه‌ی الهی بر جهان و انسان..... ۲۷۹
مفهوم حاکمیت..... ۲۷۹
حاکمیت مطلق الهی..... ۲۸۰
حاکمیت انسان و قلمرو آن..... ۲۸۱
قلمرو حاکمیت ملی در قانون‌گذاری..... ۲۸۲
گفتار دوم: قوای حاکم در جمهوری اسلامی..... ۲۸٤
تقسیم قوا و نظارت ولی فقیه بر آنها..... ۲۸۵
استقلال قوا..... ۲۸٦

فصل هشتم:

قوه‌ی مقننه (اصول شصت‌ودوم الی نودونهم)..... ۲۹۱
گفتار اول: مجلس شورای اسلامی..... ۲۹۳
مجلس شورا و نمایندگان..... ۲۹٦
نمایندگان اقلیت‌های دینی در مجلس..... ۲۹۸
سوگند نمایندگان ملت..... ۲۹۹
اصل شفافیت و علنی‌بودن مذاکرات..... ۳۰۱
گفتار دوم: اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی..... ۳۰۲
وضع قوانین، شرایط و حدود آن..... ۳۰۸
ممنوعیت سلطه‌ی تجاری و صنعتی بیگانگان..... ۳۱۰
مسئولیت نمایندگان در برابر ملت..... ۳۱۱
آزادی و مصونیت نمایندگی..... ۳۱۲
نظارت نمایندگان بر عملکرد دولت..... ۳۱٤

www.ketab.ir

امکان طرح شکایت ملت از عملکرد مجموعه‌ی دولت ۳۱٦
گفتار سوم: شورای نگهبان ۳۱۹
شورای نگهبان؛ وظایف و اختیارات ۳۲۲
۱ـ فقاهت ۳۲۳
۲ـ عدالت ۳۲۳
۳ـ آگاهی به مقتضیات زمان ۳۲۳
نظارت بر انتخابات ۳۲٤
۱ـ نظارت استطلاعی ۳۲۷
۲ـ نظارت استصوابی ۳۲۷
نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان ۳۲۸
الف) پاسخ نقضی ۳۲۹
ب) پاسخ حلی ۳۲۹

فصل نهم:

شوراها(اصول یکصدم الی یکصدوششم) ۳۳۱
اهمیت و جایگاه شورا در اسلام ۳۳۵
قلمرو مشورت ۳٤۲

فصل دهم:

رهبری (اصول یکصدوهفتم الی یکصدودوازدهم) ۳٤۳
گفتار اول: رهبر و جایگاه آن در نظام اسلامی ۳٤۵
رهبری در اسلام ۳٤٦
رابطه‌ی ولی فقیه با قانون ۳٤۸
الف) قوانین اسلام ۳٤۹
ب) قانون اساسی ۳٤۹
۱ـ موقعیت رسمی ۳۵۰

www.ketab.ir

۲ـ موقعیت شخصی ۳۵۰
گفتار دوم: ویژگی‌ها و شرایط رهبر ۳۵۱
شرایط و صفات رهبر در قانون اساسی..... ۳۵٤
۱ـ صلاحیت علمی (اجتهاد)..... ۳۵۵
۲ـ صلاحیت اخلاقی (عدالت و تقوا)..... ۳۵۵
۳ـ صلاحیت سیاسی، اجتماعی و مدیریتی..... ۳۵٦
گفتار سوم: وظایف، مسئولیت‌ها و اختیارات رهبر ۳۵٦
گفتار چهارم: نظارت بر رهبری، شناسایی و تعیین جانشین از سوی خبرگان..... ۳۵۹
گفتار پنجم: مجمع تشخیص مصلحت نظام..... ۳٦۲
مبانی دینی مجمع تشخیص مصلحت ۳٦٤
مصلحت در کتاب و سنت ۳٦۵
اقسام حکم ۳٦۷

فصل یازدهم:

قوه مجریه (اصول یکصدوسیزدهم الی یکصدوپنجاه‌ویکم)..... ۳٦۹
مبحث اول: ریاست جمهوری ۳۷۱
گفتار اول: جایگاه قوه‌ی مجریه و کارگزاران اجرایی..... ۳۷۹
گفتار دوم: ویژگی‌ها و صفات کارگزار ۳۸۰
گفتار سوم: گزینش یا عزل کارگزار ۳۸۱
اهلیت و صلاحیت (اصل شایسته‌سالاری)..... ۳۸۲
اخبار و آزمون پیش از گزینش..... ۳۸۳
گفتار چهارم: سوگند کارگزار ۳۸٤
گفتار پنجم: مسئولیت کارگزار در برابر مردم ۳۸۵
گفتار ششم: وظایف و اختیارات کارگزار ۳۸۷
گفتار هفتم: نظارت بر عملکرد کارگزاران..... ۳۹۲

www.ketab.ir

الف) نظارت سیاسی ـ مدیریتی ۳۹۲
ب) نظارت مالی ۳۹۶
۱ـ رسیدگی به وضع معیشتی کارگزاران ۳۹۷
۲ـ کنترل مالی کارگزاران ۳۹۷
مبحث دوم: ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ۳۹۹
گفتار اول: وظایف نیروهای مسلح ۴۰۰
گفتار دوم: ویژگی‌ها و شرایط کارگزاران نظامی ۴۰۲
گفتار سوم: ممنوعیت عضویت بیگانگان در نیروهای مسلح ۴۰۶
ممنوعیت غیرمسلمانان ۴۰۶
ممنوعیت استخدام مسلمانان خارجی ۴۰۹
گفتار چهارم: ممنوعیت استقرار نظامی بیگانگان در داخل کشور ۴۱۰
۱ـ به خطر افتادن تمامیت ارضی کشور ۴۱۰
۲ـ سلطه‌ی بیگانگان ۴۱۰
گفتار پنجم: حفظ آمادگی نظامی در زمان صلح ۴۱۲
گفتار ششم: مراقبت از بیت‌المال ۴۱۴
گفتار هفتم: تربیت و تجهیز نیروهای مسلح ۴۱۶

فصل دوازدهم:
سیاست خارجی (اصول یکصدوپنجاه‌ودوم الی یکصدوپنجاه‌وپنجم) ۴۱۹
گفتار اول: نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری ۴۲۱
گفتار دوم: مسئولیت در برابر جامعه‌ی بشری ۴۲۸
گفتار سوم: اعطای پناهندگی ۴۳۲

فصل سیزدهم:
قوه‌ی قضائیه(اصول یکصدوپنجاه‌وششم الی یکصدوهفتادوچهارم) ۴۳۷
گفتار اول: ساختار و وظایف قوه‌ی قضائیه ۴۴۴
گفتار دوم: ویژگی‌ها و شرایط کارگزاران قضایی ۴۴۶

www.ketab.ir

گفتار سوم: مصونیت قضایی ٤٤٩
گفتار چهارم: علنی‌بودن محاکم قضایی ٤٥٠
گفتار پنجم: مستند بودن حکم دادگاه ٤٥٢
گفتار ششم: استخراج احکام از قوانین مدون، منابع یا فتاوای معتبر اسلامی ٤٥٤
گفتار هفتم: قانون عطف به ماسبق نمی‌شود ٤٥٥
گفتار هشتم: قضاوت بر مبنای موازین اسلامی ٤٥٦
گفتار نهم: جبران خطای قاضی ٤٥٧
گفتار دهم: محاکم نظامی ٤٥٩
گفتار یازدهم: رسیدگی به شکایات مردم علیه کارگزاران حکومت ٤٦٠
گفتار دوازدهم: نظارت در قوه‌ی قضائیه ٤٦١

فصل چهاردهم:

صدا و سیما(اصل یکصدوهفتادوپنجم) ٤٦٣
رسانه‌ی ملی و آزادی ٤٦٥
جایگاه صدا و سیما ٤٦٥
خط‌مشی کلی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران ٤٦٧
آزادی در اسلام و قانون اساسی ٤٦٨

فصل پانزدهم:

شورای عالی امنیت ملی(اصل یکصدوهفتادوششم) ٤٧٣
حفظ و گسترش امنیت در جامعه‌ی اسلامی ٤٧٥
جایگاه و ارزش امنیت در اسلام ٤٧٦
حفظ امنیت در سیره‌ی اهل بیت (علیهم‌السلام) ٤٧٨
برقراری امنیت، وظیفه‌ی دولت اسلامی ٤٧٩
حفظ مصالح و منافع نظام اسلامی ٤٨٠

www.ketab.ir

فصل شانزدهم:

بازنگری در قانون اساسی (اصل یکصدوهفتادوهفتم)..... ۴۸۳
بازنگری در قانون اساسی ۴۸۵
ضرورت بازنگری در قانون اساسی و حدود آن..... ۴۸۶
سخن آخر..... ۴۹۱
کتابنامه..... ۴۹۳
نمایه..... ۵۰۵

www.ketab.ir

مقدمه

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بازتاب طبیعی و میثاق بزرگ انقلاب اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (ره) بود که در شرایط خاص اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و تحت‌تأثیر عقاید و افکار و آرمان‌های انقلابی تدوین شد و به تصویب نهایی رسید. این قانون که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی به‌حق آن را بزرگ‌ترین ثمره‌ی جمهوری اسلامی نامید، پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی با اکثریت آراء نمایندگان مجلس خبرگان قانون اساسی در ۲٤ آبان ۱۳۵۸ به تصویب رسید و ملت ایران نیز در همه‌پرسی دوازدهم آذرماه همان سال با ۹۹/۵ درصد آراء به آن قاطعانه رأی مثبت داد.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به دلایل گوناگون از ویژگی‌های منحصربه‌فرد و برجسته‌ای برخوردار است: نخستین و مهم‌ترین آنها این است که این قانون تجسم آرمان‌ها، عقاید و ارزش‌هایی است که مردم مسلمان ایران در پی تحقق آن بوده‌اند. کلیه‌ی محتوا و اصول این قانون که مبین نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه‌ی ایران براساس اصول و ضوابط اسلامی است، در فضایی برخاسته از شرایط خاص انقلاب اسلامی ایران شکل گرفت و تدوین یافت و به همین دلیل هرگز نمی‌توان رابطه‌ی علمی و منطقی بین درک صحیح و توجیه اصول آن را با تاریخ سیاسی ـ مذهبی انقلاب اسلامی نادیده انگاشت.

www.ketab.ir

مردم ایران ابتدا در همه‌پرسی دهم و یازدهم فروردین ۱۳۵۸ پس از سال‌ها مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی و کوتاه‌نمودن دست اجانب از ایران، به اسلامی‌بودن نظام و حکومت جدید در این کشور رأی مثبت دادند و سپس در همه‌پرسی بیست و چهارم آبان همان سال از محتوای اصول قانون اساسی این نظام که بر لزوم تطبیق کلیه‌ی قوانین و مقررات مدنی، جزایی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها با موازین اسلامی تأکید داشت، به‌عنوان اصل حاکم بر سایر اصول و مقررات نظام استقبال شایان توجهی نمودند.

ویژگی دیگر آنکه محتوای قانون اساسی جمهوری اسلامی ضمن برخورداری و به‌کارگیری صحیح عبارات و کلمات حقوقی جدید و به چالش کشاندن تازه‌ترین و پیشرفته‌ترین قوانین اساسی جهان مدرن، به تشخیص برجسته‌ترین عالمان و فقیهان اسلام از احکام الهی ریشه گرفته است. بدین‌ترتیب ادعای گزافی نیست اگر بگوییم قانون اساسی ما یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌های الهی است که خداوند به ملت مسلمان ایران ارزانی داشته است. هم‌اکنون این قانون پس از گذشت سه دهه از پیروزی انقلاب و پشت سر نهادن فراز و نشیب‌ها و تجارب ارزنده در اداره‌ی نظام و اجرای موفق سیاست‌های قضایی، اقتصادی و سیاسی، ارزش و توان علمی و دقت خود را اثبات نموده است. با این حال جایگاه واقعی آن همچنان برای بسیاری ناشناخته باقی مانده است.

تاکنون به صورت پراکنده، تفسیرها و شرح‌هایی بر قانون اساسی به رشته‌ی تحریر درآمده است ـ که در جای خود غالباً مفید و سودمندند ـ اما در این میان جای پژوهشی که به صورت جامع به شرح مبانی دینی قانون اساسی بپردازد و تمام اصول و فصول قانون اساسی را دربرگرفته باشد، همچنان خالی است. پژوهش حاضر، ضمن بررسی اصول قانون اساسی، مبانی دینی آن اصول را به صورت مجزا و یا در چهارچوبی مشخص شرح نموده است. امید است صاحبان اندیشه و فرهیختگان عرصه‌ی علم، نواقص و ضعف‌های موجود در این مجموعه را مورد نقد و ارزیابی صمیمانه‌ی خویش قرار داده و لغزش‌ها و خطاها را گوشزد نمایند.

www.ketab.ir

مرکز اسناد انقلاب اسلامی ضمن تشکر از محقق محترم جناب آقای محمد ملک‌زاده، از تلاش‌های آقای حجت‌الله علی‌محمدی معاون پژوهشی و سایر همکاران مرکز اسناد انقلاب اسلامی قم و نیز از زحمات همکاران معاونت انتشارات قدردانی می‌نماید.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

www.ketab.ir

پیشگفتار

۱ـ طرح موضوع

قانون اساسی به‌عنوان مهم‌ترین سند حقوقی و سیاسی یک نظام حکومتی و منشور و میثاق حقوقی شکل‌گیری آن نظام، بیانگر بنیادها، نهادها، ساختارها، مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و همچنین تبیین‌کننده‌ی نوع تکالیف، حقوق و صلاحیت‌های افراد جامعه اعم از فرادست یا فرودست می‌باشد.

قانون اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران تجلی حاکمیت اسلام و اعمال اراده‌ی ملت مسلمان ایران در اجرای احکام الهی است.

جمهوری اسلامی ایران نظامی است که با توجه به بینش سیاسی ـ الهی خود و پذیرش حاکمیت مطلق الهی به‌عنوان سرمنشأ تمام قدرت‌ها و تأمین‌کننده‌ی تمام نیازهای مادی و معنوی بشر، جهان‌بینی متفاوتی نسبت به نظام‌های مادی و غیرالهی دارد. بدیهی است در چنین نظام سیاسی ـ الهی ایجاب می‌کند قوانین و اصولی بر کشور حکومت کند که ریشه‌های عمیق و استوار در مبانی دینی و اعتقادی داشته و از سرمنشأ زلال کلام وحی و سیره و سنت اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) سیراب شده باشد. وضع قانون در چنین نظام دینی نیازمند دقتی دوچندان نسبت به قوانین نظام‌های صرفاً بشری و مادی است.

به اعتقاد ما، مکتب تشیع مکتب الهی مستقلی است که دارای اصول، فرامین،

www.ketab.ir

معیارها و ارزش‌ها و به‌طور کلی جهان‌بینی متمایز از دیگر مکاتب می‌باشد. پدیداری نظام دولت ـ ملت در قالب جمهوری اسلامی در ایران بر پایه‌ی این مکتب و پایداری آن نیز به بقای حرمتِ منشورِ برخاسته از آن قرار دارد. لازمه‌ی این امر آن است که هیچ یک از اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تعارض با مبانی دینی اسلام نباشد و بدون پشتوانه‌ی آن نیز تدوین نشده باشد. اما این مهم تا چه میزان در این موضوع رعایت گردیده است؟ آیا تمام اصول و فصول قانون اساسی ما از چنین پشتوانه‌ی عمیق دینی برخوردار است؟ در این پژوهش، این مسئله مورد بازبینی و بررسی دقیق‌تر قرار خواهد گرفت.

ضرورت و اهمیت پژوهش

در هر کشوری قانون اساسی مهم‌ترین رکن از ارکان حکومت به شمار می‌آید. شناخت این رکن مهم و اساسی برای اطلاع از حقوق، تکالیف و آزادی‌های فردی و چگونگی حفظ و رعایت آن حداقل اطلاعی است که شهروندان ساکن در هر جامعه برای تنظیم نوع روابط در زندگی سیاسی و اجتماعی خود باید داشته باشند.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ضمن اشتراک در بسیاری از اصطلاحات و عبارت‌های موجود در قوانین کشورهای جهان، نظیر قوه‌ی مجریه، قوه‌ی مقننه، قوه‌ی قضائیه، مباحث مربوط به آزادی و ... دارای محتوایی اسلامی است. از این رو نمی‌توان این اصطلاحات را دقیقاً آن گونه که بسیاری از مکاتب غربی تعریف می‌کنند تعریف نمود. از سوی دیگر شناخت صحیح مبانی دینی و ارکان عقیدتی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حق طبیعی ملتی است که با اعتقاد به موازین اسلامی و در راستای اجرای احکام این مکتب آسمانی قیام کرد. ضمن آنکه این شناخت در پذیرش مسؤلانه‌تر و پایبندی استوارتر ملت به قوانین مصوب در نظام جمهوری اسلامی، نقش اساسی خواهد داشت که این پژوهش با هدف شرح و تبیین مبانی دینی قانون‌اساسی و پشتوانه‌های روایی، قرآنی و عقلانی بندها و اصول این رکن مهم از ارکان نظام

www.ketab.ir

جمهوری اسلامی ایران، تدوین شده است.

سؤال اصلی و فرضیه پژوهش

با توجه به داعیه‌ی نظام جمهوری اسلامی ایران مبنی بر تشکیل نظام الهی ـ مردمی، اساسی‌ترین سؤال این پژوهش آن است که آیا قانون اساسی به‌عنوان سند اصلی کارنامه‌ی نظام جمهوری اسلامی دارای پشتوانه‌ی عمیق دینی و قابل تطبیق با موازین و اصول شرع مقدس اسلام می‌باشد؟

در پاسخ به این سؤال، فرضیه‌ی پژوهش بر این مبنا قرار دارد که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با پشتوانه‌ی عمیق دینی و بر پایه‌ی اصول مکتب تشیع که برخاسته از موازین و دیدگاه‌های اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) می‌باشد، تدوین گردیده است.

تعریف برخی مفاهیم و اصطلاحات

با توجه به‌عنوان پژوهش (مبانی دینی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران) ملاک عملکرد نگارنده در این تحقیق، دو مفهوم کلی با شرح زیر خواهد بود:

مفهوم و اصطلاح نخست «مبانی دینی» است.

مبانی: جمع مبنی به معنای بناها، بنیان‌ها و اساس‌هاست[1] براساس این تعریف می‌توان مبانی هر چیزی را عبارت از پایه‌ها و بنیان‌هایی دانست که آن چیز بر آنها استوار گردیده و استقرار یافته است.

در اصطلاح حقوقی، مبانی به کلی‌ترین اصول، قواعد و معیارهایی اطلاق می‌شود که نظام حقوقی بر آن مبتنی می‌باشد؛ به‌عنوان نمونه در تحقیق حاضر که درباره‌ی مبانی دینی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بحث می‌کنیم، در حقیقت سخن از اصول و معیارهای دینی است که قانون اساسی بر آن استوار گردیده است.[2]

---

۱. علی‌اکبر دهخدا، *لغتنامه*، ج ۱۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ص ۱۷۷۴۱

۲. برخی برای مبانی حقوقی چند ویژگی برشمرده‌اند:

←

www.ketab.ir

اصول دینی که قانون اساسی بر آن استوار است همان چهار گزینه‌ای است که در مکتب تشیع ملاک عمل قرار می‌گیرد: کتاب، سنت، عقل و اجماع و همچنین اصول پنجگانه‌ی مذهب یعنی: توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد.

مفهوم و اصطلاح دوم «قانون اساسی جمهوری اسلامی» است که مجموعه‌ای متشکل از یک مقدمه، چهارده فصل و یک صد و هفتاد و هفت اصل می‌باشد.[1]

www.ketab.ir

→

۱ـ از کلیت وسیعی برخوردار است لذا تعداد مبانی در هر نظام حقوقی محدود می‌باشد؛

۲ـ مبانی قابل وضع نیستند بنابراین اطلاق قانون یا قاعده بر آنها صحیح نیست؛

۳ـ در موارد ابهام یا سکوت قانون، شناخت مبانی، مشکل‌گشا خواهد بود؛

٤ـ منشأ الزامی بودن قوانین و مقررات، مبانی آنهاست زیرا حقوق تا حد زیادی مشروعیت خود را از این مبانی کسب می‌نماید. (ر. ک.به: ***درآمدی بر حقوق اساسی***، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، تهران، سمت، ۱۳٦۸، ص ۱۷۰)

۱. به‌طور کلی قانون اساسی شالوده‌ی سیستم حکومت هر کشور و چارچوب و اساس حقوق آن محسوب می‌شود. این قانون معمولاً دارای اصول و قواعد اساسی شکل حکومت و قوای آن و حدود و اختیارات و وظایف هر یک و تشکیلات و وظایف نهادهای اساسی و حقوق و آزادی‌های فردی و اجتماعی و سیاست‌گذاری‌های کلی فرهنگی و اقتصادی و سیاسی کشور می‌باشد. در کشورهایی که اداره‌ی اجتماع و حکومت‌شان بر مبنای یک سند نوشته به نام قانون اساسی است، این سند مهم‌ترین منبع حقوق اساسی آنها به شمار می‌رود. اما در برخی کشورها نیز قانون اساسی به صورت عرفی یا نانوشته است. مقررات این قانون از عرفی الهام می‌گیرد که در عمل استقرار و ثبات پیدا کرده و در مرور زمان قدرت و موقعیت قانون را یافته است. (ر.ک.به: عبدالعزیز شیحا، ***کلیاتی درباره‌ی قانون اساسی***، ترجمه‌ی سروز دانش، قم، انتشارات سلسال، ۱۳۸۰)